

Nr 25.

Utlåtande i anledning av fullmäktiges i riksbanken framställning rörande inköp av nya maskiner för riksbankens sedeltryckeri m. m.

Med överlämnande av en från riksbankens industristyrelse inkommen skrivelse angående ökad maskinutrustning för sedeltryckeriet ha *fullmäktige i riksbanken*, som biträtt vad i skrivelsen anförts och föreslagits, hemställt, att bankoutskottet ville hos riksdagen utverka bemyndigande för riksbanken att för inköp av nya maskiner för tryckeriet samt för erforderliga ändringsarbeten inom tryckeribyggnaden använda ett belopp av förslagsvis 570 000 kronor.

Industristyrelsens skrivelse är av följande innehåll:

»Enligt beslut av 1938 års riksdag (se BU:s utl. nr 49) bemyndigades fullmäktige i riksbanken att för anskaffande av nya maskiner för riksbankens sedeltryckeri av riksbankens medel taga i anspråk ett belopp av förslagsvis 277 000 kronor. Med stöd av detta bemyndigande anskaffades för sedeltryckeriet två rotationsmaskiner för koppartryck jämte två boktryckspressar, därav en för tvåfärgstryck (en s. k. tvåturstvåfärgsmaskin) och en för enfärgstryck samt en torkningsanläggning. Kostnaden för dessa maskiner uppgick till sammanlagt ca 234 000 kronor.

I sin framställning till bankoutskottet angående anvisande av medel för ändamålet framhöllo fullmäktige som skäl för ifrågavarande maskinanskaffning, att den utelöpande sedelstocken under de då sist förflutna åren stegrats samtidigt som riksbankens förråd av riksbankssedlar nedgått. Därjämte åberopades att den dåvarande maskinparken var av föråldrad konstruktion med för låg kapacitet. Sedan dess har sedelomloppet undergått en ännu starkare ökning än vad tidigare varit fallet, vilket belyses av härvid fogade uppställning.¹ Såsom av uppställningen framgår utgjorde sedelomloppet vid 1938 års slut, i sedelenheter² räknat, 52,7 milj., medan vid utgången av år 1946 den i sedelomloppet ingående sedelmängden stigit till 115,5 milj. enheter. Därav utgjorde småsedlar — för vilka omloppstiden är kortare än för storsedlar — 66,9 miljoner sedelenheter, d. v. s. betydligt mer än hela antalet utelöpande sedelenheter vid utgången av år 1938.

Den nuvarande maskinuppsättningen vid sedeltryckeriet är för knapp för att tillfredsställande fylla behovet, särskilt om skiftsarbete skall kunna undvikas. För en ekonomisk drift av sedeltryckeriet är det också angeläget att tryckeriet äger sådan kapacitet att tillfredsställande reservlager av sedlar kunna hållas; därigenom möjliggöres nämligen att tillverkningen sker i stora serier, vil-

¹) Se Bilaga vid detta utlåtande.

²) En 10- eller 5-kronesedel = 1 sedelenhet.
 » 50- » 100- » = 2 sedelenheter.
 » 1 000- » = 4 »

ket onödiggör att tid och kostnader spillas på relativt täta ombyten av plåtar m. m. Härtill kommer, att möjlighet att övergå till ny sedeltyp knappast torde föreligga vid nuvarande sedelomlopp utan att sedeltryckeriets kapacitet väsentligt ökas. Detta gäller i varje fall om ej övergångstiden skall bli mycket lång.

De nuvarande rotationsmaskinerna för koppartryck hava en teoretisk kapacitet vid full drift och 44 timmars arbetsvecka av 40 à 45 miljoner sedelenheter per år. Tvåurstvåfärgsmaskinen utnyttjas därvid till 75 à 90 % och den ena enfärgsmaskinen till 45 à 55 % samt den andra enfärgsmaskinen, vilken användes för nummertryck, till 60 à 70 %. Boktrycksmaskinerna hava följaktligen för närvarande en viss överkapacitet, som utnyttjas för annat kvalificerat tryck.

Om ytterligare en rotationsmaskin för koppartryck anskaffas, stiger sedeltryckeriets kapacitet per år till 60 à 70 milj. sedelenheter, under förutsättning att ytterligare en enfärgsmaskin tillkommer. De för sedelframställning avsedda boktrycksmaskinerna komma då att utnyttjas för sedeltryckning till i medeltal cirka 65 %, med undantag av maskinen för nummertryck, vilkens kapacitet helt blir tagen i anspråk.

I och för sig skulle det för det aktuella behovet kunna vara tillräckligt, om tryckeriets kapacitet ökades på sätt nu angivits, under förutsättning att inga skador som draga längre tids reparation uppkomma på koppartrycksmaskinerna och numreringsmaskinen. Emellertid anser industristyrelsen, att två nya rotationsmaskiner böra anskaffas, varigenom en fördubbling av den nuvarande kapaciteten skulle åstadkommas. Vid normal drift skulle med andra ord kapaciteten komma att uppgå till mellan 80 och 90 miljoner sedelenheter per år. En förutsättning är dock, att maskinparken utökas med en tvåurstfärgsmaskin samt en ny nummertrycksmaskin. Skälet för en dylik utvidgad anskaffning är i första hand, att det ur beredskapssynpunkt är angeläget att tryckeriets maskinpark för sedeltryck hålles större än som är oundgängligen erforderligt. Detta är för övrigt en princip som torde vara vedertagen inom sedeltryckerierna även i andra länder. Ett annat skäl är vad ovan framhållits om de ökade krav på tryckeriet, som övergången till ny sedeltyp kommer att medföra under en övergångsperiod.

Industristyrelsen har låtit undersöka möjligheterna att erhålla lämpliga nya maskiner. Dessa utredningar ha givit vid handen, att endast en leverantör av *koppartrycksrotationsmaskiner* — en fransk firma — för närvarande åtager sig leverans inom rimlig tid. Ehuru den maskintyp, som firman levererar, i och för sig synes tillfredsställande, torde man emellertid icke för närvarande böra reflektera på ett inköp från firman, eftersom det begärda priset måste anses vara för högt i svenskt mynt. Möjligt är dock att priset kan komma att reduceras, så att ett inköp kan ifrågakomma. En annan möjlighet, som överväges, är att låta tillverka rotationsmaskiner av lämplig typ inom Sverige. Oavsett vilken lösning, som efter ytterligare undersökningar visar sig mest ändamålsenlig, torde man kunna räkna med att kostnaden för en ny rotationsmaskin för koppartryck kommer att bli icke obetydligt högre än för sedeltryckeriets nuvarande rotationsmaskiner. Dessa betingade ett medelpris av cirka 80 000 kronor. Såvitt nu kan bedömas, torde man emellertid våga utgå från att kostnaden kommer att hålla sig inom 125 000 kronor för en koppartrycksmaskin. Huruvida ett samtidigt inköp av två dylika maskiner kommer att reducera kostnaden per maskin räknat, kan icke nu bedömas, men man torde vara på den

säkra sidan om man uppskattar kostnaden för båda maskinerna till sammanlagt omkring 250 000 kronor. En ny *tvåturstvåfärgsmaskin* bör helst vara av samma typ som den, vilken för närvarande är i drift vid tryckeriet (en s. k. Miehlpres). Denna har nämligen visat sig vara ytterligt driftsäker och användbar. Kostnaden för en ny dylik maskin (av amerikansk typ) kan beräknas till omkring 65 000 kronor. Något fast anbud har emellertid icke kunnat erhållas.

De två *enfärgsmaskinerna* — den ena avsedd för sedelnumrering — böra vara av samma märke som de nuvarande (amerikanska s. k. »Kellypressar»). Något fast anbud å dessa maskiner har icke heller kunnat införskaffas men kostnaden torde per styck komma att belöpa sig till högst 27 000 kronor eller alltså för två maskiner sammanlagt 54 000 kronor.

De mest komplicerade konstgravyrerna för de nuvarande 10-kronesedlarna framställdes i Ungern och Tyskland. Sedeltryckeriets maskinutrustning möjliggjorde nämligen icke att arbetet utfördes därstädes och icke heller något annat företag inom landet ägde nödiga förutsättningar härför. Sedeltryckeriet innehåller visserligen en guillochermaskin (en tysk maskin av märket Kemp), men dess användningsområde är begränsat till endast vissa slag av konstgravyr. Med hänsyn till nu rådande förhållanden torde man vara nödsakad räkna med att framställning av konstgravyrer till en ny sedeltyp måste försiggå inom sedeltryckeriet. Härför erfordras anskaffande av en ny s. k. *guillochermaskin*.

Efter ett ingående studium av förefintliga typer av dylika maskiner har industristyrelsen kommit till den uppfattningen, att en maskin av typen Nadherny-Mahly, tillverkad av firman Castagna i Wien, bäst skulle motsvara tryckeriets behov. Maskinen, som utvecklats under flera årtionden, är allmänt i bruk vid de större sedeltryckerierna. Kostnaden för en ny guillochermaskin av här avsedd typ utgör enligt inkommet anbud 37 000 kronor. Till jämförelse må nämnas, att den nuvarande maskinen, vilken inköptes 1931, betingade ett pris av 18 400 kronor.

Uppsättningen av *skärmaskiner* bör vidare ökas med en. Vilken typ, som därvid bör väljas, kan nu icke angivas. Med kännedom om de priser, som tillämpas för skärmaskiner av det slag som kan ifrågakomma, torde kostnaden komma att uppgå till högst 10 000 kronor.

Sedan flera år tillbaka, närmare bestämt från och med mars 1939, ombesörjer sedeltryckeriet tryckningen av lottsedlarna till statens penninglotteri. Innan tryckeriet åtog sig ifrågavarande tryckning anskaffades en specialpress, som i olika arbetsmoment verkställer tryckningen i dess helhet, alltså även nummertrycket. Med hänsyn till ökningen av antalet lotter för varje dragning måste lottpressen arbeta dygnet runt (alltså på 3 skift) under fem av veckans dagar och på 1 skift under lördagar. Skulle något allvarigare fel på pressen uppkomma eller skulle upplagan ytterligare ökas, föreligger stor risk att lotterna icke hinna färdigställas i tid. Sedeltryckeriet har undersökt möjligheterna att anskaffa en annan snabbare maskin. Efter förhandlingar har en svensk firma erbjudit sig att tillverka en snabbgående rotationsmaskin, som likaledes ombesörjer samtliga tryckmoment, för ett pris av 116 000 kronor. Firman har förut anlitats för tillverkning av tryckerimaskiner och då gjort ett fullgott arbete. Anbud har även inkommit från en amerikansk firma, slutande å cirka 115 000 kronor, men anbuden äro ej fullt jämförliga och det svenska förefaller obetingat vara att föredraga.

Verkställda kalkyler giva vid handen, att anskaffande av ny lottpress av den konstruktion, som avses i den svenska firmans anbud, torde minska arbets-

kostnaden vid lottryckningen med omkring 35 000 kronor per år, om man utgår från nuvarande lottupplagor. Maskinen bör följaktligen kunna avskrivas inom ett fåtal år.

Den utökning av sedeltryckeriets maskinutrustning, som industristyrelsen anser sig böra föreslå, kan följaktligen beräknas betinga en kostnad av (250 000 + 65 000 + 54 000 + 37 000 + 10 000 + 116 000 =) 532 000 kronor. Härtill bör läggas ett belopp av cirka 4 000 kronor för elektrisk utrustning. Sammanlagda kostnaden för maskinanskaffning skulle följaktligen komma att uppgå till 536 000 kronor, vilket belopp med hänsyn till ovissheten beträffande priserna på vissa av maskinerna torde böra avjämnas till 550 000 kronor. Vid denna beräkning har man utgått från nuvarande priser inom och utom landet.

Den utvidgade maskinutrustningen kan med vissa relativt små ändringar inrymmas i sedeltryckeriets byggnad. Vissa omdispositioner torde emellertid bli nödvändiga. Kostnaderna härför kunna ännu ej beräknas men torde komma att hålla sig inom ett relativt blygsamt belopp. Härtill kommer montagekostnader. Sammanlagda kostnaden för ändrings- och montagearbeten torde ej behöva beräknas högre än till 20 000 kronor.

Under hänvisning till det anförda får industristyrelsen hemställa, att fullmäktige ville utverka riksdagens medgivande för riksbanken att för inköp av nya maskiner för sedeltryckeriet samt erforderliga ändringsarbeten i tryckeribyggnaden använda ett belopp av förslagsvis 570 000 kronor.»

Utskottet.

Riksbankens industristyrelse har framhållit, att den nuvarande maskinuppsättningen vid riksbankens sedeltryckeri behöver förstärkas med hänsyn till det föreliggande behovet av sedlar. Sedan maskinparken senast förnyades år 1938, har sedelomloppet stigit från 53 till 116 miljoner sedelenheter vid slutet av år 1946. För en ekonomisk drift är det vidare nödvändigt att ett tillfredsställande reservlager av sedlar hålles, så att tillverkningen kan ske i stora serier. Vid nuvarande sedelomlopp och kapacitet är det dessutom knappast möjligt att på ett tillfredsställande sätt genomföra den planerade övergången till ny sedeltyp. Slutligen är det önskvärt, att nuvarande skiftarbete i möjligaste mån undvikes. Enligt styrelsens uppfattning är det vidare ur beredskapssynpunkt angeläget, att tryckeriets maskinpark för sedeltryck hålles större än vad som är oundgängligen erforderligt med hänsyn till det aktuella behovet.

Från dessa utgångspunkter föreslår styrelsen en nyanskaffning av maskiner till sedeltryckeriet, innebärande att tryckeriets maskinpark för sedeltryck praktiskt taget skulle fördubblas. Till inköp föreslås sålunda två rotationspressar för koppartryck, en tvåturstvåfärgsmaskin, två enfärgsmaskiner, en guillochermaskin (för konstgravyr) och en skärmaskin. Vidare skulle ytterligare en press för tryckning av lottsedlar till statens penninglotteri anskaffas. Kostnaderna för ifrågasatt nyanskaffning beräknas — inklusive utgifter för elektrisk utrustning samt ändrings- och montagearbeten — till 570 000 kronor.

Vid granskning av industristyrelsens av fullmäktige biträdda förslag har utskottet blivit övertygat om, att den ifrågasatta nyanskaffningen vid sedeltryckeriet är nödvändig för att ernå erforderlig ökning av tillverkningskapa-

citeten. Såsom framgår av styrelsens skrivelse, torde det icke i nuvarande läge vara möjligt att annat än successivt anskaffa ifrågavarande maskiner. Även om de framlagda planerna, såvitt nu kan bedömas, måhända först på längre sikt kunna genomföras, synes det dock lämpligt att de för investeringarna erforderliga medlen redan nu ställas till fullmäktiges förfogande.

Åberopande det anförda hemställer utskottet,

att riksdagen, i anledning av fullmäktiges i riksbanken förevarande framställning, må bemyndiga fullmäktige att för inköp av maskiner för riksbankens sedeltryckeri ävensom för erforderliga ändringsarbeten inom tryckeribyggnaden av riksbankens medel taga i anspråk ett belopp av förslagsvis 570 000 kronor.

Stockholm den 11 april 1947.

På bankoutskottets vägnar:

GUST. SVEDMAN.

Närvarande:

från första kammaren: herrar Andersson i Rossvik, Leander, Edin, Petersson i Karlskrona, Fahlander, Andersson i Tidaholm, Persson i Älvdalsåsen och Persson i Vinslöv*;

från andra kammaren: herrar Svedman, Paulsen, Andersson i Munkaljungby, Fröderberg, Sundberg, von Seth, Nilsson i Landskrona och Persson i Norrby*.

* Ej närvarande vid justeringen.

Tablå, utvisande de utelöpande sedlarnas fördelning på olika valörer.

Antal sedelenheter.

<i>Utelöpande enheter</i>	1937	1938	1939	1940	1941
10 000 kr	—	—	720	4 200	7 212
1 000 »	538 224	574 556	817 864	739 960	802 180
100 »	7 722 502	8 672 800	12 650 340	13 621 240	15 602 460
50 »	6 073 520	6 545 600	8 289 360	8 869 160	10 535 000
10 »	26 078 330	27 507 300	32 157 700	32 665 900	37 213 900
5 »	9 094 400	9 390 000	10 654 800	11 109 600	12 837 400
Summa	49 506 976	52 690 256	64 570 784	67 010 060	76 998 152
	1942	1943	1944	1945	1946
10 000 kr	8 440	12 068	13 828	13 448	11 188
1 000 »	953 660	1 115 904	1 333 852	1 517 832	1 384 908
100 »	18 762 760	21 792 520	24 267 940	27 673 512	29 574 332
50 »	12 889 280	14 147 680	15 000 800	17 043 534	17 673 568
10 »	42 014 500	43 372 700	45 399 800	47 351 342	49 388 200
5 »	14 843 200	15 683 600	16 132 400	16 778 336	17 503 500
Summa	89 471 840	96 124 472	102 148 620	110 378 004	115 535 696

En 10- eller 5-kronesedel = 1 sedelenhet.
 » 50- » 100- » = 2 sedelenheter.
 » 1 000- » = 4 »